

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

 Гілея

Науковий вісник

Випуск 139 (№ 12)

Ч. 1. Історичні науки

Київ – 2018

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно

Фахове видання
з історичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 1328 від 21 грудня 2015 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:
Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 5 від 29 листопада 2018 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar, Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія).

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Кивлюк О. П., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Муляр В. І., д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України, акад. НАПН України (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)

Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Арменія, Єреван)

Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України (Україна, Київ)

Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України (Україна, Київ)

Степшик М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія з історичних наук:

Войпехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Дробот І. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)

Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)

Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)

Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Сущко О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Червега Л. М., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Шаповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

Гілея: науковий вісник. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 139 (12). Ч. 1. Історичні науки. – 242 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Шевченко Н. В. Нотаріат України в другій половині XIX – на початку XX ст.: історіографія проблеми	7
Демченко А. В. Харчування працівників металургійних підприємств України наприкінці XIX – на початку XX ст., в контексті їх повсякденного життя	13
Лисенко М. С. Проблеми півдня у спогадах І. Г. Палімпєстова (др. пол. XIX ст.)	18
Загорулько Р. О., Т. Шевченко в дзеркалі публікацій у київській газетній періодиці 1905–1914 рр.	22
Хомич П. М. Бойові дії на Волинському Поліссі під час Першої світової війни у висвітленні вітчизняної історіографії	26
Піховська Т. В. Діяльність української інтелігенції у галузі освіти в Першій Чехословацькій республіці (1918–1938)	31
Євсюкова О. Г. Кустарно–ремісничя промисловість м. Харкова за часів непу в історіографії 1920–х рр.	34
Желєзко А. М., М. Грушевський – фундатор мережі етнологічних науково–дослідних установ в системі ВУАН 1924–1930 рр.	38
Чаговець Т. В. Фінансова політика в житловому питанні в роки непу в Україні (1921–1928 рр.)	42
Гай–Нижник П. П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмієних монет» Мюнхенського договору	48
Костюк Л. В. Діяльність О. Кандиби–Ольжича у розбудові Карпатської України	57
Дзюбланко І. М., Слищанко Я. Ю. Національна політика СРСР щодо єврейської етнічної меншини в 20–х – 40–х роках XX століття	60
Стасюк І. М., Гнідик І. І. Душпастирська діяльність отця Омеляна Ковча на території Перемишляниці у 20–х – на початку 40–х рр. XX ст.	66
Савастьянов О. В. Вивчення історії регіону на сторінках наукового часопису «Крым» (1925–1929 рр.)	73
Лисийко Я. Б., Мальник Р. П. Ідейне становлення та діяльність Петра Федоріва до початку Другої світової війни	80
Тарентьєв М. О. Політика сталінського режиму щодо дітей і підлітків у роки німецько–радянської війни і турбота про них селян України 1941–1945	84
Іваненко А. О. Нормативна правотворчість органів місцевого управління у цивільному законодавстві на початковому періоді гітлерівської окупації (на прикладі Київської міської управи)	94
Вітряк М. М. Політика історичної пам'яті під час президентства Л. Д. Кучми	99
Барановська Т. В., Шарата Н. Г. Наукова достовірність чи наукові припущення в реконструкції життєдіяльності видатної особистості	103
Голубець І. М. Туристичні подорожі як історичний феномен людства: до постановки проблеми	108
Гнідик І. І., Стасюк І. М. Сучасні інноваційні підходи у сфері розвитку історико–культурної спадщини	111
Харламов М. І. Життя та діяльність начальника пожежної охорони м. Харків Миколи Васильовича Михайлова	116
Соловей Г. М. Внесок науково–дослідних установ у розроблення та впровадження протирозійних технологій у Західному регіоні України (1990–ті – 2010–ті роки)	118
Іванов Д. І. Зовнішньополітична доктрина Консервативної партії Великої Британії у відображенні передвиборних маніфестів (1992–2010 рр.)	123
Бідун Ю. В. Історіографія середньої духовної освіти на українських землях Російської імперії в працях сучасних українських дослідників (після 1991 р.)	128
Ворбицький Б. Д. Зовнішньополітична депутатська діяльність Богдана Гориня в 1992–1994 рр.	133
Дубова С. В. Проблема визначення поняття «корінні народи» у діяльності міжнародних організацій	137
Буховський І. В., Зінкавич Р. Д. Деякі технологічні особливості виготовлення середньовічного меча	142
Конюхов С. В. Особливості функціонування альтернативних історій у символічному просторі музею. Музей як місце для уяви	147
Муханов В. М. Історико–економічні аспекти становлення вітчизняної галузі промислового вирощування сої в кінці XX – на початку XXI ст.	156
Опря Б. О. Передумови виникнення та розвитку історико–культурного туризму в місті Кам'янець–Подільський	161
Плазова Т. І. Українська міжвоєнна еміграція в Австрії	166
Масний В. О. Безпекова складова відносин США та Югославії середини 1940–х – середини 1960–х рр.	170
Каріков С. А. Лютеранська конфесіоналізація і Георг Саксонський	174
Гольд Г., Дорошова А. О. Антифашистський рух на землях Південної Бессарабії у 1941–1944 рр. та крах Румунії	178
Горопаха С. В. Особливості реалізації Хорватією курсу на інтеграцію в ЄС у 2011–2013 рр.	183
Щербина Н. Ф. Історичний досвід функціонування ланкастерських шкіл у Південній Бессарабії	188
Гадіров В. И. Гарабаг – историческая территория Азербайджана (Гарабаг – исторична територія Азербайджану)	192
Гасанова А. Международные отношения Национальной Академии Наук Азербайджана (Міжнародні відносини Національної Академії Наук Азербайджану)	198

УДК 94(438)

**ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ
РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРАТОРА ПАВЛА І
THE LIFE OF THE POPULATION
RUSSIAN EMPEROR PAUL I**

Григорук Н. А.,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка (Тернопіль,
Україна), e-mail: n.hryhoruk@ukr.net

Hryhoruk N. A.,
Ph.D., associate professor of world history and
religious studies, Ternopil National Pedagogical
University Volodymyr Hnatyuk (Ternopil, Ukraine),
e-mail: n.hryhoruk@ukr.net

Розглядається життєвий шлях імператора Павла І. Метою статті є на основі комплексного і об'єктивного аналізу розглянути російського імператора Павла І, як людину і як державного і політичного діяча в контексті історичних подій. Дослідження розглядає, дитинство й юнацькі роки Павла І, з'ясування його непростий характер і суперечності з матір'ю та висвітлює сходження на престол. Розповідається про найбільше захоплення імператора – військову справу. У підсумку автор робить висновок, як суперечливе правління імператора Павла І закінчується останнім дитинчим переворотом в Російській імперії. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів.

Ключові слова: імператор, Павло І, Росія, внутрішня політика, зовнішня політика, дитинчий переворот.

The life path of Emperor Paul I. The article aims to consider the Russian emperor Paul I as a person and as a state and political figure in the context of historical events on the basis of a comprehensive and objective analysis. The study examines the children and youth years of Paul I, finds out his uneasy nature and contradictions with his mother and highlights the ascension to the throne. It tells of the greatest capture of the emperor – military affairs. As a result, the author concludes that the controversial rule of Emperor Paul I ends with the last two-year coup in the Russian Empire. The research is based on the use of a complex of general scientific, structural-functional and historical methods.

Keywords: emperor, Paul I, Russia, internal politics, foreign policy, court rebellion.

Павло І народився 20 вересня (1 жовтня) 1754 р. в Петербурзі, в Літньому палаці Єлизавети Петрівни (згодом цей палац за наказом Павла І був знесений, а на його місці збудований Михайлівський замок, в якому Павла І було вбито 12 (24) березня 1801 р.).

Біографія Павла І починається з загадки. Оскільки шлюб Катерини Олексіївни і Петра Федоровича впродовж десяти років був безплідним, а так само з оглядкою на досить відверту зневагу подружньої вірності Катерини ІІ, по імператорському дворі поповзли чутки, що справжнім батьком Павла І є зовсім не законний чоловік Катерини Олексіївни, а її перший фаворит граф Салтиков. Так само є версія, що на такий крок Катерину ІІ підштовхнула сама імператриця Єлизавета Петрівна, зневірена дочекатися спадкоємця – мовляв, ти народжуй, а не важливо хто буде справжнім батьком дитини [1, с. 176–180]. Втім, так чи інакше, але Петро І визнав немовля своєю дитиною і законним спадкоємцем російського престолу.

Першим вихователем спадкоємця став дипломат Ф. Д. Бектєєв, надто захоплений усім, що має відношення до військової справи. Павло І

виховувався так само – в дусі військової муштри, чітких наказів і дисципліни. Це створило у спадкоємця враження, що і в повсякденному житті все відбувається точно так само.

Павло І вивчав математику, історію, географію, іноземні мови, танці, фехтування, морську справу, а коли підріс – богослов'я, фізику, астрономію і політичні науки. Його рано знайомлять із просвітительськими ідеями й історією, у десять-дванадцять років Павло І вже читав твори Вольтера, Дідро, Гельвеція, Даламбера [1].

З 1760 р. вихованням спадкоємця займається новий вихователь – граф Микита Іванович Панін. У свої 42 роки граф встиг зробити дипломатичну кар'єру, кілька років пропрацювавши в Данії та Швеції. Він володів великими знаннями в різних галузях науки і був прихильником масонів.

Панін М. виховував в спадкоємця смак до російської та західноєвропейської літератури і в перший же рік навчання Павло І познайомився з творами Ломоносова, Сервантеса, Мольєра та інших кращих представників світової літератури [2, с. 54–56].

Хоча недоброзичливіці спадкоємця часто вказували на відхилення в його психічному розвитку в дитинстві і психічну нестабільність в зрілому віці, щоденники одного з молодших вихователів Павла І, в яких той щодня фіксував усі вчинки вихованця, говорять про зовсім протилежне – спадкоємець розвивався як нормальна дитина без будь-яких відхилень [1, с. 96].

Характер Павла І формувався під впливом лицарських ідеалів. У двадцятирічному віці Павло І запропонував своїй матері, яка на той час вже зійшла на російський престол, військову доктрину, яка передбачала обмеження наступальних воєн і зосередження на створення і підтримання порядку всередині країни [2, с. 240–243].

Павло І був глибоко віруючою людиною, його духовне зростання відбувалося під керівництвом духовника, одного з кращих богословів і проповідників архимандрита, а пізніше митрополита Платона (Левшина).

Спочатку його стосунки з матір'ю після її сходження на престол в 1762 р. були досить близькими. Проте з часом їх відносини погіршилися. Катерина ІІ побоювалася свого сина, що мав більше законних прав на трон, ніж вона сама. Протягом кількох десятиліть ім'я Павла І не раз спливало в різних політичних процесях, по країні поширювалися чутки про його вояріння, до нього як до «сина», звертався Є. Пугачов. Імператриця намагалася не допускати великого князя до участі в обговоренні державних справ, а той, у свою чергу, починав все більш критично оцінювати політику матері.

Коли спадкоємцю було 8 років, під керівництвом його матері Катерини Олексіївни був здійснений дворцевий переворот. Батько Павла І помер, і на престол мав зійти Павло І, однак Катерина ІІ відсторонила сина від будь-якого втручання в політику і взяла владу в свої руки. Павло І все життя засуджував матір за її спосіб життя, політику, яку вона проводила, а так само вважав її

винною в смерті батька. Такі негативні відносини Павла I з матір'ю призвели до того, що Катерина II фактично відселила сина зі столиці, подарувавши йому в 1789 р. Гатчинський маєток. У ньому Павло I займався побудовою своєї ідеальної армії, з декількох відданих йому батальйонів.

Гатчина, до якої відтепер перемістився «малий двір» і де Павло I, який успадкував від батька пристрасть до всього військового на пруський манер, створив свою невелику армію, проводячи нескінченні маневри і паради. Він нудився бездіяльністю, будував плани свого майбутнього царювання, а його характер до цього часу став підозрілим, нервовим, і деспотичним. Правління матері здавалося йому занадто ліберальним, він вважав, щоб уникнути революції, необхідно було за допомогою військової дисципліни і поліцейських заходів усунути будь-які прояви особистісної та суспільної свободи [3, с. 86–88].

Що стосується моральних підвалин Павла I, то вони були непохитні. Він любив дисципліну і порядок, сам був зразком у цьому, прагнув бути справедливим і дотримуватися закону, був чесним і прихильником суворих норм сімейної моралі. Не випадково деякі історики однією з визначальних рис особистості і навіть його ідейних поглядів вважали «лицарство» та поставлене на чолі всього життя лицарське поняття про честь. Політична мета, усвідомлена ще до царювання, – максимальна централізація влади як єдиний шлях до «блаженства всіх і кожного» [4, с. 180–183].

Павло I виховувався, як спадкоємець престолу, але чим старшим він ставав, тим далі його тримали від державних справ. Освічена імператриця і її син стали один одному абсолютно чужими людьми. Для Катерини II цесаревич був небажаною дитиною, народженою від нелюблячого чоловіка на догоду політиці і державним інтересам. Катерину II не могло не дратувати це. Вона називала військо Павла I в Гатчині «батьюшкиним військом» і не перешкоджала поширенню неприємних для сина чуток (якщо не поширювала їх сама): про невірноваженість і жорстокість Павла I; про те, що зовсім не Петро III був його батьком, а її коханець Салтиков; що він зовсім їй не син, що за наказом Єлизавети їй підклали іншу дитину [5, с. 65–68].

Предметом особливої уваги Павла I була честь – честь офіцерська, громадянська, сімейна, ділова, службова. Майже половина всіх указів й іменних велінь імператора стосувалася питань честі. І тут був Павло I особливо суворий і непохитний, бо думав, що «підлість, низькість і безчестя» – головна причина всіх російських негараздів, що зухвала витівка п'яного молодшого офіцера і багатотисячне хабарництво високого громадянського чиновника небезпечні для суспільної моральності і устроїв російської державності.

Павло I був одружений двічі. У перший раз він одружився в 1773 р. на принцесі Августі-Вільгельміні-Луїзі Гессен-Дармштатській, дочці Людвіка IX, ландграфа Гессен-Дармштатського. У хрещенні вона прийняла ім'я Наталії Олексіївни. Однак молода дружина спадкоємця

російського престолу померла при пологах разом з новонародженою дитиною.

Другою дружиною Павла I стала Марія Федорівна, уроджена принцеса Софія Доротея Вюртемберзька, дочка Фрідріха II Євгенія, герцога Вюртембергського. Марія Федорівна віддано любила свого чоловіка, і плодом цієї любові, стало народження десятиох дітей [6, с. 160–163].

У 1781–1782 рр. подружжя здійснили подорож по європейських країнах, під час якої Павло I відкрито критикував політику матері, про що їй незабаром стало відомо.

Подорожували вони інкогніто під іменами графа і графині Північних, відвідали Італію, де удостоїлися аудієнції Папи Римського, і Францію, де велике враження на них справила садиба принца Конде. Два тижні подружжя провело у батьків Марії Федорівни в сільському маєтку під Монбельяр. Подорож цесаревича тривала 428 днів; проїхав він 13115 верств [6, с. 170–175].

Увесь час загострюються взаємини Павла I з матір'ю і призводять до того, що у 1783 році Гатчинський маєток було передано в повне розпорядження Павлу I. Вийшовши зі столиці до Гатчини, Павло I завів звичаї, різко відмінні від петербурзьких. Крім Гатчини, йому належала Павловська садиба поблизу Царського Села і дача на Кам'яному острові.

Павло I отримував 175 тисяч рублів на рік для себе особисто і 75 тисяч для своєї дружини, не рахуючи грошей, що відпускалися на штат його двору. Таким чином, з матеріального боку він був забезпечений. Якщо, незважаючи на це, він постійно відчайдушно потребував грошей і, щоб роздобути їх, вдавався навіть до таких ганебних засобів, як угода з постачальниками імператриці, то це пояснювалося тим, що керуючий нахабно обкрадав його, білі родичі Марії Федорівни його оббирали, і сам він розорився на даремні споруди і витрачав шалені гроші на свою дорогу і смішну іграшку, – гатчинську армію [7, с. 214–216].

Гатчинські війська прийнято характеризувати негативно – як грубих солдафонів, навчених лише військовій справі. Збережені плани навчання спростовують цей розтиражований стереотип. З 1793 по 1796 рр. на навчаннях гатчинських військ під командуванням цесаревича відпрацьовували прийомом залпового вогню і штикового бою. Відпрацьовувалася взаємодія різних родів військ при форсуванні водних перешкод, проведенні наступу і відступу, а також знищенні морського десанту противника при його висадці на берег. Проводилося пересування військ в нічний час. Велике значення надавалося діям артилерії. Для гатчинської артилерії в 1795–1796 рр. проводилися спеціально окремі навчання. Отриманий досвід ліг в основу військових перетворень і реформ Павла I. Незважаючи на нечисленність, до 1796 р. гатчинське військо було одним з найбільш дисциплінованих і добре навчених підрозділів російської армії.

У 1794 р. імператриця Катерина II вирішила передати престол своєму онукові, Олександрю

Павловичу, в обхід Павла I. Однак здійсненню її планів завадили вищі державні сановники. Після смерті матері в 1796 р. Павло I безперешкодно зійшов на російський престол.

Ідеаліст, внутрішньо порядна людина, але з надзвичайно важким характером і без досвіду і навичок державного керування, Павло I вступив на російський престол 6 листопада 1796 р. Ще, будучи спадкоємцем, Павло I продумав програму своїх майбутніх дій, але на практиці став керуватися скоріше особистими почуттями і поглядами, що вело до посилення елементу випадковості в політиці, додавало їй зовні суперечливий характер.

Коронація Павла I відбулася 5 квітня 1797 р. Маніфест про майбутню коронацію імператора Павла I був виданий 18 грудня 1796 року. Церемонія призначалася на квітень 1797 року, через 5 місяців після смерті імператриці Катерини II. В цьому документі новий імператор Павло I апелював до візантійсько-православного обряду вінчання в царство, де коронація супроводжувалась миропомазанням. Хоч церемонія коронації багато в чому проходила традиційно для російських імператорів XVIII ст., в ній були моменти, які можна пояснити тільки сплавом у світогляді Павла I декількох державних моделей. Щоб повністю реконструювати церемонію і встановити її значення у формуванні ідеології Павла I, необхідно використати весь комплекс вербальних і невербальних джерел, згадаючи цю подію.

Традиційно коронаційна церемонія була приводом для відновлення і прикрашення Москви. Видатні російські архітектори надавали місту відповідного подіям виду. По ініціативі Павла I була прийнята спроба спільної реконструкції кремлівського ансамблю [8, с. 141–143].

Церемонія коронації відповідно пройшла до представлення імператора і його високої релігійної місії. Спеціально для коронації у Москву із Петербурга були доставлені всі імператорські регалії: велика і мала корони, скіпетр, далматик, державний прапор, орден Св. Андрія Первозваного. Частина із регалій були відреставрована або зроблена заново. Церемонія традиційно проходила в Успенському соборі. На коронації Павло I був одягнений у воєнний мундир, зі шпагою [8, с. 89–90].

Після завершення коронації, Павло I, стоячи на престолі, прочитав сімейний акт про престолонаслідування.

Таким чином, церемонія коронації Павла I, відобразила офіційну ідеологію, представила образ і модель влади, яка наведе порядок в державі. Імператор Павло I виступив як носій цього порядку і стабільності, втілення дисципліни. На його думку, Росії і її верховній владі була призначена месіанська роль. Своєю задачею Павло I бачив у втіленні цієї ролі в життя [9, с. 147].

Відразу ж після сходження на престол Павло I почав турбуватися проблемою престолонаслідування і видав указ, який повинен був встановити чітку схему престолонаслідування замість петровського указу про те, щоб імператор сам призначав свого наступника. Престол мав

переходити після смерті імператора його старшому синові або ж, якщо дітей не було, то наступному за старшинством братові. Жінка могла зійти на престол тільки при припиненні чоловічої лінії. За іронією долі, біографія Павла I, який так багато зробив для впорядкування порядку престолонаслідування і прагнув запобігти дворцовому перевороту, закінчилася в результаті змови і дворцового перевороту.

Павло I був убитий внаслідок перевороту 1801 р. Вбивство російського імператора Павла I було здійснено в ніч з понеділка 11 (23) березня 1801 р. на 12 (24) березня 1801 р. в результаті змови з участю гвардійських офіцерів в будівлі Михайлівського замку.

У ночі група з 12 офіцерів ввірвалася в спальню імператора Павла I. Виникла сутичка, внаслідок якої імператора було вбито. Натхненниками змови були Микита Панин і Петро Пален, а групу безпосередніх виконавців («п'ятих гвардійців») очолювали Микола Зубов і Леонть Беннігсен. Причинами змови було невдоволення непередбачуваною політикою, що проводилася Павлом I і, особливо, образи і неласка, які були піддані широкі кола громадян – це було бажання змінити царя на більш поступливого. Також підозрюється фінансування з Великобританії, незадоволеної розривом відносин з Росією, і її союзом з Наполеоном. Обізнаність цесаревича Олександра Павловича про майбутнє вбивство його батька знаходиться під питанням. На території Російської імперії інформація про подію була під цензурною заборобою до революції 1905 р., хоча активно висвітлювалася зарубіжною та емігрантською пресою. Будь-які публікації, де був натяк на насильницьку смерть імператора, припинялися цензурою [10, с. 109–111].

Причинами перевороту було те, що він проводив політику, яка викликала невдоволення дворянства (відміна деяких положень «Жалуваної грамоти», перебудова армії за пруським зразком, посилення поліцейського свавілля, зміцнення імператорської влади, розрив відносин з Англією і зближення з Пруссією). Тому певне коло людей здійснили останній дворцовий переворот проти імператора у ніч з 11 на 12 березня 1801 р.

Дворцовий переворот продемонстрував прагнення частини правлячих кіл посилити роль дворянства в управлінні країною, тільки обмеживши при цьому особисту владу монарха. У роки павловського царювання і Французької революції, проникнення в Росію просвітницької ідеології, що засуджувала деспотизм і феодальні порядки, сприяли поширенню у верхах реформаторських поглядів, появи різних перетворювальних планів, покликаних припинити самовладдя царя і зловживання поміщиків.

Список використаних джерел

1. Эйдельман, Н.Я., 1986. 'Три века', М., 203 с.
2. Козлов, В.Т., 1992. 'Три десятилетия государственности', М.: Знание, 320 с.
3. Альшиц, Д.Н., 1988. 'Начало самодержавия в России', М., 340 с.

4. Соловьёв, СМ., 1990. 'Чтения и рассказы по истории России', М.: *Правда*, 191 с.
5. Введенский, РМ., 1996. 'Павел I. Великие государственные деятели России: Учебное пособие', под ред. Киселева А. Ф., М.: *ВЛАДОС*, 390 с.
6. Брикнер, АГ., 2004. 'История Павла I', М.: *«АСТ Астрель»*, 288 с.
7. Тимошина, ТМ., 2000. 'Экономическая история России: Учебное пособие', под ред. Чепурина М. Н., Изд. 5-е, М.: *Финансы*, 260 с.
8. Ялунский, ВК., 1971. 'Социально-экономическая история России 18-19 века', М., 414 с.
9. Кустарев, А., 2006. 'Магистр Павел I', *Новое время*, №48, с.48-52.
10. Оболенский, ГЛ., 1996. 'Император Павел I', Смоленск, 310 с.

References

1. Jejdell'man, NJa., 1986. 'Gran' vekov (Edge of Ages)', М., 203 s.
2. Kozlov, VT., 1992. 'Grani rossijskoj gosudarstvennosti (The verge of Russian statehood)', М.: *Znanie*, 320 s.
3. Al'shuc, DN., 1988. 'Nachalo samoderzhavija v Rossii (The beginning of autocracy in Russia)', М., 340 s.
4. Solov'jov, SM., 1990. 'Chtenija i rasskazy po istorii Rossii (Readings and stories on the history of Russia)', М.: *Pravda*, 191 s.
5. Vvedenskij, RM., 1996. 'Pavel I. Velikie gosudarstvennye dejateli Rossii: Uchebnoe posobie (Paul I. The great statesmen of Russia: Tutorial)', под ред. Kiseleva A. F., М.: *VLADOS*, 390 s.
6. Briknr, AG., 2004. 'Istorija Pavla I (The Story of Paul I)', М.: *«AST Aстрel'»*, 288 s.
7. Timoshina, TM., 2000. 'Jekonomicheskaja istorija Rossii: Uchebnoe posobie (Economic History of Russia: Study Guide)', под ред. Chepurina M. N., Izd. 5-е, М.: *Finan#*, 260 s.
8. Jacunskij, VK., 1971. 'Social'no-jekonomicheskaja istorija Rossii 18-19 veka (Social - Economic History of Russia 18-19 centuries)', М., 414 s.
9. Kustarev, A., 2006. 'Magistr Pavel I (Master Paul I)', *Novoe vremja*, №48, s.48-52.
10. Obolenskij, GL., 1996. 'Imperator Pavel I (Emperor Paul I)', Smolensk, 310 s.

* * *